

SULTAN İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

3023-5820

Altı Aylık Hakemli Kısa Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi

Vol./Cilt: 2, Issue/Sayı: 1, ss. 80-92, June/Haziran 2024

Kâdî Abdülcebâr'a Göre Gıybet*

Backbiting According to Qâdî 'Abd al-Jabbâr

Hüseyin Maraz¹

Öz

Hayatın tabii akışı içerisinde insanların birbirleri hakkında konuşmaları sık rastlanılan bir durumdur. Gıybet ise bir başkasının gıyabında işittiği takdirde üzüleceği hoşça gitmeyen sözleri dolaştırmaktır. Bu türden olumsuz bir davranışın alışkanlık haline gelmesi birey ve toplum adına ciddi bir sorundur. Aynı zamanda sağlıksız bir iletişim problemi olarak kişilik bozukluğunun temel nedenlerinden biridir. Güvene dayalı ilişkilerin yürütülmesini ve sosyal uzlaşının sürekliliğini engelleyen yapısıyla da gayri ahlakî bir tutumdur. Bu itibarla Kâdî Abdülcebâr, kaleme aldığı kısa risâlesinde bu soruna eğilir, meseleyi fikhî yönünün ötesine taşıyarak kelâmî bir perspektifle emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker ilkesine dâhil eder. O, bir soruya verdiği cevap üzerinden gıybeti kategorik ayrımlarla izaha çalışır ve gıybetin farklı türlerinden söz eder. Gıybet olarak kabul edilen ve bu kapsamda değerlendirilmeyen durumlara işaret eder. Sonuç olarak Kâdî Abdülcebâr'ın (ö. 415/1025) düşüncesinde gıybet, va'd kapsamında büyük bir günahdır. Fâil, özür ve tövbe yoluyla kendisini suçtan arındırmadığı sürece fâsık olarak nitelenir. Zira gıybet, insan hukukunu ve onurunu ihlal eden negatif bir davranıştır. Makalede onun gıybet olgusuna yaklaşımı deskriptif bir yöntemle irdelenecek, bireysel ve sosyal bir sorun olarak konu analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda makalede gıybetin anlam ve mahiyetine yönelik izahlardan sonra Kâdî Abdülcebâr'ın konu hakkındaki görüşleri kendi tasnifi dikkate alınarak sistemli bir şekilde metne yansıtılacaktır. Onun kelâmî bir bakış açısıyla meseleyi ele alması makaleye hedeflenen özgünlüğü sağlayacaktır. Ana tema, risâlenin sınırları doğrultusunda bilimsel şeklini alacağından kapsamlı analiz ve izahlara yer verilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Kâdî Abdülcebâr, Gıybet, Nedenler, Temel Ayrımlar.

Öne Çıkanlar

- Gıybet, bir başkasının gıyabında işittiğinde üzüleceği hoşça gitmeyen sözler sarf etmektir.
- Gıybetin toplum fertleri arasında yaygınlaşması şahsiyeti bozan ahlakî bir sorundur.
- Kâdî Abdülcebâr, gıybet konusunu kaleme aldığı kısa risalesinde izaha çalışır.
- Gıybetin ne olduğunu, kategorik ayrımlarını ve niteliksel farklılıklarını inceler.

* Araştırma Makalesi / Research Article, Geliş Tarihi / Date Received: 24.06.2024, Kabul Tarihi / Date Accepted: 29.06.2024, Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2024.

¹ Doç. Dr., ESOĞÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, E-Mail: huseyin.maraz@ogu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9751-7396>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Maraz, Hüseyin. "Kâdî Abdülcebâr'a Göre Gıybet". *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)* 2/1 (Haziran 2024), 80-92. <https://zenodo.org/uploads/10.5281/zenodo.12594134>

CC BY-NC 4.0

- Büyük günah olarak nitelediği gybeti, emr-i bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker ilkesi doğrultusunda kelamî bir bakış açısıyla ele alır.

Abstract

It is common for people to talk about each other in the natural course of life. Backbiting is the circulation of unpleasant words in someone else's absence which, if heard, would upset them. The habituation of such a negative behavior is a serious problem for the individual and society. It is also one of the main causes of personality disorder as an unhealthy communication problem. It is also an immoral attitude that prevents the maintenance of trust-based relationships and the continuity of social consensus. In this respect, Qāḍī 'Abd al-Jabbār addresses this problem in his short article, taking the issue beyond its jurisprudential aspect and including it in the principle of 'amr-bil-marooḥ-wa-nahi-anil-munkar from a theological perspective. He tries to explain backbiting with categorical distinctions through his answer to a question and mentions different types of backbiting. He points to situations that are accepted as backbiting and are not considered within this scope. In conclusion, in Qāḍī 'Abd al-Jabbār's (d. 415/1025) thought, backbiting is a grave sin within the scope of wāid. As long as the perpetrator does not purify himself from the crime through apology and repentance, he is characterized as a fasiq. This is because backbiting is a negative behavior that violates human law and honor. In this article, his approach to the phenomenon of backbiting will be examined with a descriptive method and the issue will be analyzed as an individual and social problem. In this direction, after the explanations on the meaning and nature of backbiting, Qāḍī 'Abd al-Jabbār's views on the subject will be systematically reflected in the text by considering his own classification. His treatment of the issue from a theological perspective will provide the article with the originality it aims for. Since the main theme will take its scientific form in line with the limits of the treatise, comprehensive analysis and explanations will not be included.

Keywords: *Kalam, Qāḍī 'Abd al-Jabbār, Backbiting, Causes, Basic Distinctions.*

Highlights

- Backbiting is saying unpleasant things in someone else's absence that upset them when they hear it.
- The spread of backbiting among members of society is a moral problem that corrupts the personality.
- Qāḍī 'Abd al-Jabbār tries to explain the phenomenon of backbiting in his short treatise.
- He examines what backbiting is, its categorical distinctions and qualitative differences.
- He discusses backbiting, which he characterizes as a great sin, from a theological perspective in line with the principle of amr-bil-marooḥ-wa-nahi-anil-munkar.

1. Giriş

İnsanların iyi ya da kötü tarzda birbirleri hakkında konuşmaları hayatın doğal akışı içerisinde sık rastlanılan bir durumdur. Peki insanlar niçin başkaları hakkında (olumsuz) konuşma eğilimi gösterirler? Bu duruma; öfke, kin, kıskançlık, rekabet, küçük düşürme isteği, intikam duygusunu tatmin arzusu, vakit geçirmek, can sıkıntısı, eğlence, merak, gözden düşürme isteği, başkalarının kusurlarıyla kendi kusurlarını örtme güdüsü, başkalarının eksikliği üzerinden

kendi üstünlüğünü gösterme hissi vb. faktörler neden olabilir.² Bu sebeple Râgıb el-İsfehânî (ö. V/XI. yüzyıl), uzakta olan birisinin ayıplarını araştırmayan ve gıyabında çekiştirmeyen çok az kişinin olduğunu söyler. Çünkü insanlar, birbirlerine açıkça dile getiremediği hoş olmayan durumları aralarında konuşmaya meyillidirler.³ Özellikle ortak konum, iş, faaliyet ya da alanlara sahip olduklarında diğerleri hakkında daha meraklı ve kusurlarını araştırmaya daha isteklidirler. Günümüzde ise artan sosyal iletişim ağlarının etkisiyle insanların birbirleri hakkında konuşmaları cezbedici bir hal alabilmektedir. Hatta birçok insan, dedikodudan zevk alır ve adeta onsuz bir yaşamı düşünemez. Bu nedenle gıybet, yaşamın her anında ve yerinde karşımıza çıkabilen bir durumdur. Özellikle de basit karakterli insanların adeta bir tür eğlencesidir. Ancak azgın bireyciliğin ve rekabetçi ortamların baskın olduğu toplumlarda dedikodu/gıybet insanlara zarar veren negatif bir olgudur.⁴

İnsanlar arası ilişkilerde gıyabî konuşmalar sıradan bir hal gibi algılansa da bu yönde bir davranışın toplum bireyleri arasında yaygınlaşıp normalleşmesi ciddi bir sorundur. Bu nedenle Râgıb el-İsfehânî, insanın gıybeti alışkanlık haline getirmemesini özellikle vurgular.⁵ Zira böyle bir alışkanlık, birbirine güven duymayan bireylerin samimi olmayan ilişkilerle temas kurmalarına neden olur. Nitekim bir konuda bir başkasını çekiştiren biri, gün gelir aynı duruma düşmekten geri duramaz. Çekiştirip kınadığı şeyler, bir gün kendi başına da gelebilir. Üstelik bir şahıs başkalarının arkasından konuşuyorsa aynı şekilde başkalarının da bu kimse gıyabında konuşması kaçınılmaz bir durumdur. Kim başkalarını ayıplarsa, başkaları da onu ayıplar. Zira ayıplayan ayıplanmaktan kurtulamaz. Başkalarını araştırıp inceleyen kimse başkalarının inceleme ve araştırmasından emin olamaz.⁶ Çünkü bir şahıs diğeri hakkında araştırma ve soruşturma yaparken kendisi ve şahsiyeti hakkında da karşı tarafa malumat vermektedir. Böylece o, gıybet yaparken esasında kendi gıyabında konuşmaların koşullarını da var eden biridir. Bu nedenle her birey, sosyal uzlaşmayı ve barışı ihlal eden söz taşıma, kötü ithamlarda bulunma, arkadan sinsice iş çevirme türünde gıybet unsurlarından kaçınmalıdır. Aynı zamanda yalan, iftira, gıybet vb. kötü olan diyalogları dinlemekten de sakınmalıdır. Böyle olumsuz ortamlara maruz kalındığında ya orası terk edilmeli ya da ilgi ve alaka gösterilmemelidir.⁷ Çünkü gıybet eden birini dinleyen kimse de bu davranışa teşvik edilmekte ve sözü onaylanması istenmektedir. Bu nedenle söz taşıyarak insanların arasındaki uyumu tehdit eden şahıslarla

² Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da "Gıybet" Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2006), 56; Mustafa Çağrı, "Gıybet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/64.

³ Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi'ş-şerî'a (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, çev. Abdi Keskinsoy (Trabzon: Beşikçi Yayınları, 2003), 237-238.

⁴ Gıybetin korkunç ve kestirilemez tarafı, neden olabileceği sorunların büyüklüğüdür. Bir kere ağızdan çıktığında insanlar arasında hızla yayılabilir, tahmin edilemeyen fitnelere, anlaşmazlık ve sorunlara neden olabilir. Sosyal, siyasal ve ekonomik hayata, kişisel huzura, sağlığa, yeteneklere, özgüvene ve insanın istikbaline zarar verecek bir boyuta ulaşabilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kasapoğlu, "Kur'an'da "Gıybet" Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları", 52, 61.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi'ş-şerî'a (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, 238.

⁶ Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi'ş-şerî'a (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, 238.

⁷ Çağrı, "Gıybet", 14/64.

yürütülen ilişkiler sürekli sınanmalıdır. Çünkü kötü hislere sahip kimselerde mevcut olan hırs, tamah, maddî ve manevî kirlerle bilinci kirlenmekten korumak için bunlara maruz kalmamak önemli bir husustur.

Bu doğrultuda Râgıb el-İsfehânî, her kötü sözün ve yalanın kendine has bir kiri olduğunu söyler. Ona göre sürekli kötü sözler, yanlış kelimeler işitmek, alakası ve ilgisi olmayan durumlara tanık olmak değerli bir âlimin dahi ahlâkını ve şahsiyetini bozabilir. Dolayısıyla kötü, yanlış ve abes sözler işitmek bir âlimin ahlakını ve şahsiyetini nasıl bozuyorsa aynı şekilde toplumun da bu türden durumlara maruz kalması daha büyük ahlakî ve yapısal bozulmalara neden olabilir.⁸ Diğer taraftan Râgıb el-İsfehânî'ye göre cinsî konular üzerine ya da kadınlarla ilgili müstehcen konuşmalar kötü söz sınıfına dâhildir. O, bir erkeğin midyesinden ve cinsî hislerinden söz etmesinin çok iğrenç bir davranış olduğuna dair sözler aktarır. Bu sebeple insan, bu tür söz ve konuşmalardan sadece ağzını değil aynı zamanda kulağını da korumalıdır. Çünkü müstehcen ve aptalca sözler, bazen şehvî kuvvetten bazen de öfke kuvvetinden kaynaklanabilir. Öfke ile düşüncenin birleşiminden küfür/sövgü; öfke tek başına kaldığında anlamsız bağırımlar, çılgınlıklar meydana gelir. O, bu şekilde öfke ve heyecana kapılıp (kitlelerin duygusuna hitap eden) insanların bağırtılarının ne kadar anlamsız olduğunu özellikle vurgulamak ister.⁹ Mâverdî de (ö. 450/1058) gıybet içerikli diyaloglara çirkin sözler ilave edilerek insanlar arasında ayrışmaya neden olacak türde konuşmalara “nemime” der.¹⁰ Şu hâlde kötü söz, sadece bir başkasının aleyhine rencide edici sözler sarf etmek değildir. Coşku, abartı ve yüksek ses eşliğinde aldatıcı his ve söylemlerle kitleleri yönlendirmek de kötü (sağlıksız) bir zihnin dile gelmesidir.

Bu itibarla Kâdî Abdülcebbâr'ın (ö. 415/1025) gıybet konusuna yaklaşımını ele alan makale, Hasan Ensârî'nin tahkikini yapıp yayınladığı “*Risâle fî-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbârî'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî*” adlı risaleye dayanmaktadır. Kâdî Abdülcebbâr, adı zikredilen risâlede fikhî bir meseleyi emr-i bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker ilkesi doğrultusunda kelam ilmiyle ilişkilendirerek tartışmıştır.¹¹ Bu nedenle makalede gıybet olgusu bütün boyut ve bağlamlarıyla tartışılmayacaktır. Gıybetin anlam ve mahiyetine dair bilgiler verildikten sonra Kâdî Abdülcebbâr'ın zikredilen risâlesi başta olmak üzere el-Muğnî fî-ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl ile kendisine nispet edilen Şerhü'l-usûli'l-hamse adlı eserlerinden kısmen yararlanılarak mesele izaha çalışılacaktır. Konu hakkında Müteşâbihü'l-Kur'an ve Tenzihü'l-Kur'an ani'l-metâin başlıklı tefsir hüviyetine sahip eserleri tetkik edilerek konuya dair izahlar tespit edilecektir. Ancak sözü edilen eserlerde konuya dair ayetler zikredildikten sonra müellifin bir açıklama getirmediği

⁸ Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, 238; Ayrıca bk. Hüseyin Maraz, *Mu'tezile'de Erdemli Arınma* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 113-114.

⁹ Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, 239.

¹⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünya ve'd-din* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 230.

¹¹ Hasan Ensârî, risâleyi Zeydî-Mu'tezilî âlim Mankdim Şeşdiv'in *Ta'lik şerhü'l-usûli'l-hamse* adlı eserinin son kısmında bulduğunu belirtir. Vatikan kütüphanesinde 1028 numarayla kayıtlı mahtût eserin isminin “*Mes'eleü fî'l-gıybe*” olduğunu söyler. Risâlenin yazarıyla risâlenin yer aldığı kitabın müellifinin aynı şahıs olduğuna değinir. Eserin başka bir nüshasının bulunmadığından hareketle neşrinde sadece söz edilen nüshaya dayandıklarını vurgular. Risale ve açıklama için bk. Hasan Ensârî, “*Risâle fî-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbârî'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî*”, *Mecelletü'l-Mesâr* 12/2 (2011), 105-110.

durumlarda diğer Mu'tezilî âlimlerin katkısıyla açıklayıcı bilgiler verilecektir. Makalede deskriptif bir yöntemle ana tema irdelenecek, meselenin güncel ile bağıntısı göz önüne alınarak analitik açıklamalar yapılacaktır. Makale konusu, malumu olduğu üzere meşhur bir problem olsa da kelimî perspektiften ele alınması hedeflenen özgünlüğü sağlayacaktır. Konuya özgü günümüzde yapılan çalışmalardan yararlanılarak muhteva bu doğrultuda zenginleştirilecektir. Sonuç olarak gıybetin, ahlâkı ve kişiliği bozan psiko-sosyal bir sorun olduğu zikredilecek, Mu'tezilî düşüncede vaîd kapsamında kaçınılması gereken büyük bir günah olduğu vurgulanacaktır.

2. Gıybetin Anlam ve Mahiyeti

Sözlükte gözden kaybolmak, uzaklaşmak, gizli kalmak anlamına gelen kavram terim olarak genellikle “kötü sözlerle anma” anlamına gelmektedir.¹² Cürcânî (ö. 816/1413), “üzüleceği ve hoş görmeyeceği sözlerle kardeşini anmak” olarak tarif eder. Konuşulan konunun gerçek olması halinde gıybet; gerçek değilse iftira olacağını belirtir.¹³ Tahânevî (ö. 1158/1745), bir şahsın bedeni, giyim tarzı, yaratılış özellikleri, fiili, sözleri, din anlayışı, dünyası, evi, çocukları ya da malı mülkü hakkında kusur izafesiyle sözler sarf etmenin gıybet olduğunu söyler.¹⁴ O, gıybeti sadece sözle de sınırlamaz. Aynı zamanda hareket, imâ, işaret veya kinaye türünde olabileceğini de belirtir.¹⁵ Gıybet, anlatılmasına gerek olmadığı halde bir insanın başka birinin gıyabında eksik ve noksanlıklarından söz ederek onu çekiştirmesidir.¹⁶ Bir insanın arkasından hoşlanmayacağı tarzda gizlice söz dolaştıran kimseye de “gıybet eden” denir. Allah Teâlâ, Kur'an'da (büyük) günah olarak tanımladığı bu fiili şu sözlerle tavsif eder. “*Ey iman edenler! (Birbiriniz hakkında) yetersiz zanda bulunmaktan kaçının. Çünkü bu şekildeki zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın ve arkanızdan birbirinizi çekiştirmeye kalkışmayın. Aranızdan, hiç ölmüş kardeşinin etini yemek isteyen çıkar mı? Hayır, siz ondan öğrenirsiniz.*”¹⁷ Kâdî Abdülcebbar, Allah, bir kimsenin bir başkasının gıyabında konuşmasını ölü kardeşinin etini yemeğe benzetmiştir. Bu nedenle insan nasıl ki bir ceset parçasını yemekten tiksinti duyuyorsa aynı şekilde gıybetten de nefret edip ondan öğrenmelidir, diyerek bu davranışın çirkin doğasına işaret eder.¹⁸ Çünkü gıybet, bir başkasının itibar ve izzetini zedeleyen kötü niyetli bir davranıştır. Başka bir ayette, “...hep kusur arayıp laf getiren götüren dedikoducuya...”¹⁹ buyrulur

¹² Çağrı, “Gıybet”, 14/63.

¹³ Seyyîd Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü't-Târîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 169.

¹⁴ Muhammed Ali et-Tahânevî, *Mevsûâtü keşşâfî istalahâtü'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1256.

¹⁵ Tahânevî, *Mevsûâtü keşşâfî istalahâtü'l-fünûn ve'l-ulûm*, 2/1256.

¹⁶ Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, 237.

¹⁷ el-Hucûrât 49/12.

¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tenzihü'l-Kur'an ani'l-metâin* (Beyrut: Dârü'n-Nahzati'l-Hadîse, ts.), 395; Gıybet, gıybeti yapılanın onur ve izzetine leke sürmektir. İnsanın bedenî dokunulmazlığı kadar ruhî-manevî dokunulmazlığı ve hakları da vardır. Bedene yönelik saldırılar nasıl acı verirse aynı şekilde insan şerefine yönelik ihlallerde ruhunun acı duymasına neden olur. Ölü eti yemek nasıl ki insanın fitratına ve sağduyuya aykırı iğrenç bir durum ise insan onurunu hiçe saymak olan gıybet de ilahî değerlere ve ilkelere aykırı bir tutumdur. Ayrıntılı bilgi için bk. Kasapoğlu, “Kur'an'da “Gıybet” Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları”, 64-65.

¹⁹ el-Kalem 68/11.

bu yönde bir tutum kınanmakta ve sosyal uyum için tehdit olduğu vurgulanmaktadır. Zemahşerî (ö. 538/1144), ayette geçen “nemîme” kelimesine “siâye (sözle iftira)” anlamını verir ve bir topluluktan diğer topluluğa iftira tarzında sözler dolaştırarak aralarında anlaşmazlık çıkarmak için konuşmak şeklinde izah eder.²⁰ Çünkü insanlar ya da gruplar arasında kötücül maksatlarla sözler dolaştırmak, ayrışma, fitne ve düşmanlığı pekiştirici bir etkiye sahiptir.

Hâlbuki insan hakları söz konusu olduğunda İslâm'ın en değer verdiği ilkelerden birisi ırz yani kişi dokunulmazlığıdır. Buna göre gerek bir kimsenin gıyabında maddî, manevî, bedenî, ruhî, ahlakî veya dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ailesi ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması gıybet sayılmıştır. İslâm uleması, insan onurunu zedelemesi, toplumda karmaşa ve düşmanlıklara yol açan bir davranış olması nedeniyle gıybetin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu fiilin büyük günah olup olmadığı hususunda ise bir ittifak yoktur. Bazı âlimler, günahların kebâirden sayılmasını gerektiren unsurların gıybetinde de bulunması, naslarda şiddetli tenkit ve yasaklama vurgularının yer alması vb. nedenlerle gıybetin kebâirden kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer.²¹ Kâdî Abdülcebâr da salat ehlinden birinin başkasıyla alay etmesini ve hakkında konuşmasını va'd kapsamında günah olarak niteler.²² Buna göre gıybet, el-menzile beyne'l-menziyleteyn ilkesi kapsamında fisk türünde bir günahdır. Fâsık, gıybetin zıddı eylemi var etmedikçe el-menzile'de kalmaya devam eder. Diğerine etki eden (geçişli) bir fiilin zararını izale etmenin yolu da sadece tövbedir.²³ Bu bağlamda Tahânevî, gıybet tasdik edildikçe ve dinleyen diliyle inkâr etmedikçe bireyin günah işlemekten kaçınamayacağını belirtir. Şayet diliyle inkâr etmekten korkarsa kalbiyle inkâr etmelidir. Ona göre başka bir sözü dâhil ederek konuşmayı sona erdirmeye kadir ise ve bunu yapmazsa birey yine günaha girer. Diliyle 'sus' deyip kalbiyle gıybetten zevk alır ve buna arzu duyarsa bu tutum nifaka işaret eder ve aynı şekilde günahdır.²⁴ Tahânevî bazı kelamcılarının zarar verme ve alay kastıyla söz dolaştırmanın gıybet olacağı kanaatinde olduklarını belirtir. Ancak üzüntüyü ifade etme kastıyla olursa bu sözler gıybet olmaz. O, kelamcılarının laneti hak eden fâsık hakkında konuşmanın gıybet olmadığı düşüncesinde olduklarını söyler.²⁵ Çünkü fisk olan bir eylemin dile getirilmesi, münkerden sakındırma gayesine matuf şahsî bir sorumluluktur.

3. Kâdî Abdülcebâr'ın Düşüncesinde Gıybet

Kâdî Abdülcebâr, gıybet konusunu “*Mes'ëletü fi'l-gıybe*” adıyla kaleme aldığı kısa risâlesinde tetkik eder. Risâle, gıybetin ne olduğuna dair sorulan soruya Kâdî Abdülcebâr'ın verdiği özlü cevaplardan müteşekkildir. O, gıybetin tanımına yer verdikten sonra kategorik ayrımlarla

²⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an-hakâik-i-ğavâmizi'l-tenzil ve uyûni'l-ekâvil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavviz (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 6/182.

²¹ Kurtubî bu âlimlerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çağrı, “Gıybet”, 14/63; Bir başkasının özel yaşantısı, kişisel tasarruflarını, sırlarını, kusurlarını veya gizli yönlerini araştırmak gıybetin bir üst aşamasıdır. “Tecessüs” olarak ifade edilen bu negatif tutum büyük bir ahlaksızlıktır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kasapoğlu, “Kur'an'da “Gıybet” Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları”, 62.

²² Kâdî Abdülcebâr, *Mütesâbihu'l-Kur'an*, thk Adnan Muhammed Zerzur (Kahire: Dârü't-Turâs, ts.), 772.

²³ Mu'tezile'de geçişli günahlara tövbe etmeyi gerektiren koşullar için bk. Maraz, *Mu'tezile'de Erdemli Arınma*, 134, 189.

²⁴ Tahânevî, *Mevsûâtü keşşâfî istalahâtü'l-fünûn ve'l-ulûm*, 2/1257.

²⁵ Tahânevî, *Mevsûâtü Keşşâfî Istalahâtü'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, 2/1257.

alternatif olguları karşılaştırarak meseleyi izaha çalışır. Kâdî Abdülcebbâr gıybeti, bir şahsın bir başkasının arkasından (konuşulan şahsın) doğru olduğunu işittiğinde üzülop rencide olmasına neden olacak şekilde hak etmediği, sinsice sözler sarf etmesi, şeklinde tanımlar. Tanımdan hareketle bir sözün ya da tutumun gıybet olması için “arkadan, sinsice, gizli (bi-zahri'l-gayb)” olması gerektiğini dile getirir. Çünkü bir başkasının huzurunda söylenen sözler gıybet olarak değerlendirilemez. Aynı şekilde bir şahsın işittiğinde rencide olup kırılmayacağı bilakis mutlu olacağı sözler de gıybet değildir. Burada o, yalan fiilini de bir iftira ya da suçlama kabul eder ve gıybet olarak tanımlamaz. Ancak bir kimseyi hak ettiği üzere kınamanın gıybet olmadığını düşünür.²⁶ Çünkü emri bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker ilkesi gereğince kabihler kınamayı hak eden fiillerdir ve asla göz ardı edilemez. Mu'tezile bu ilkenin tatbikini “ma'ruf zâyi edilemez; münker de var olamaz” düsturu üzere benimsemiştir.²⁷ Bu bağlamda Ensârî, Kâdî Abdülcebbâr'ın emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker'in muhtevasına dâhil ettiği gıybet olgusuna siyasi bir boyut da eklediği kanaatindedir. Buna göre siyasi muhalefetin yanı sıra iyiliklerin yerine getirilip kötülüklerden sakınılmasına yönelik kamu ilgisi, yöneticilerin karar ve fiillerini soruşturmayı gerekli kılar. Bu doğrultuda onların hata ve kusurları insanlara açıklanarak talep edilen şeffaflık sağlanmış olur. Dolayısıyla kamu hukuku söz konusu olduğunda yetki ve sorumluluk göz önünde olmayı, tartışılmayı ve konuşulmayı zorunlu kılar. Böylece o, meselenin fikhî boyutuna kelamî ve siyasi bir boyut daha ekleyerek tartışıldığını düşünür.²⁸ Şu durumda kınamayı hak eden bir davranış, karar ya da sözün varlığı halinde gerekli tepki gösterilirse kötülüklerin sıradanlaşması ve makulleşmesi önlenabilir. Üstelik bu ilke içselleştirilirse insanlar arası ilişkiler daha samimi, güvene dayalı ve sağduyu üzere yürütülebilir. Diğer taraftan diğerini etkileyen geçişli kötülüklerin (isâet) izharı, insanların karar ve davranışlarını kontrol etme ve hesabı verilebilir ölçüde yönetme işlevi görür. Toplum, zihnen bu yönde gelişirse artık sorunlu söylentiler ve anlamsız tekrarlar değil, makul çözümler ve doğru davranışlar sosyal hafızada yer etmeye başlar. Bu nedenle arkadan çekiştirme yerine toplum fertlerinin dürüstlük, içtenlik ve sağduyu üzere yüzleşebileceği bir bilinç düzeyi her zaman ideal olmalıdır. Burada gizil konuşmaların her halükârda sakıncalı ve zararlı olduğu anlaşılmalıdır. Bu bağlamda Kâdî Abdücebbâr, bir şahsın başkalarının arkasından gizlice sözler sarf etmesinin üç türünden söz eder:

1. Medh/övgü içerikli sözler sarf etmek: Bir başkası hakkında erdemli, dürüst, cesur, güzel yüzlü gibi sözler sarf eden bir kimse gıybet eden olmaz.²⁹
2. Kınama içerikli sözler sarf etmek: Kınama içerikli sözleri ise Kâdî Abdülcebbâr ikiye taksim eder:

²⁶ Hasan Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 108.

²⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhü'l-usûli'l-hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2013) 2/680-682; Necah Muhsin, *el-Fikrû's-Siyasiyyi indel-Mu'tezile* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1996), 64.

²⁸ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 107.

²⁹ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 108.

2.1. Bir başkasının kendisine ait fiilleri üzerine sözler sarf etmek. Kâdî Abdülcebâr, fiillerini dikkate alarak bir şahsın diğeri hakkında konuşmasını iki kategoriye ayırır:

2.1.1. Mubah, mendub ya da vâcib türünde tasarrufu câiz olan fiilleri bir şahıs hakkında eksiklik ya da noksanlık olarak dile getirmek gıybettir. Örneğin, bir şahıs hakkında fazla yiyen, çok uyuyan ya da tatlıya aşırı düşkün gibi noksanlık izafesiyle sarf edilen sözleri gıybet olarak değerlendirir.

2.1.2. Ancak bu türden sözler bir eksiklik ya da kınama maksadıyla zikredilmezse gıybet olmaz. Bir şahsın yemeğe aşırı iştâhı olduğundan haber veren kimse gıybet eden değildir.³⁰

2.2. Kendi fiili olmayan fakat Allah tarafından yaratılan fiiller hakkında sözler sarf etmek. Kâdî Abdülcebâr, bir şahsın kendi tercihi olmayan ve (kendisinde) yaratılmış olan nitelikler üzere konuşmanın kuşkusuz gıybet olduğunu dile getirir. Burada bir başkasında bir eksiklik, noksanlık ya da kusur görülerek bunun üzerinden konuşmayı şart koşar. Örneğin, uzun adam, kısa şahıs, kör, topal gibi bir noksanlık ya da alay kastıyla dile getirilen sözler ona göre gıybettir. Ancak Kâdî Abdülcebâr burada bir istisnâ kaydı düşer. Bir şahıs, bir başkası hakkında bir kusur ya da alay kastıyla değil de tarif veya haber verme amacıyla sözler sarf ederse bu tasarrufu gıybet olmaz. Ona göre Allah'ın imtihan olarak yarattığı özel hallerini dile getirerek başkası hakkında konuşmak bir maksat/gaye içindir. Örneğin, “şu çok fakir olan şahıs” ya da “şu kör olan” gibi küçümseme ya da eksiklik maksadıyla dile getirilmeyen sözler gıybet değildir.³¹

3. Ne övgü ne de yergi içeren sözler sarf etmek. Bir başkası hakkında tüccar, seyahat eden, esnaf gibi ifadelerle anmak yine gıybet değildir.³² Kâdî Abdülcebâr, yasak ya da haram türünde olup münkerden sakındırma amacıyla açık açık dile getirilmesi gereken sözleri de ikiye ayırır:

1. Gizlemeksizin açıkça ortaya koyup duyurmanın gerekli olduğu haram türünde fiilleri kınama ya da kerih görme amacıyla zikretmek gıybet değildir. Bir şahıs kötü tasarruflarını gizlemeksizin açık açık sergiliyorsa insanları sakındırmak ve kerih göstermek amacıyla zikretmek câizdir.

2. Açık açık seslendirilmeyip ya da gözlemlenmeyip gizlenen şeyler ise yine iki kısma ayrılır:

2.1. Eğer malları ve aileleri söz konusu olduğunda kendisine güvenilen veya arkasında namaz kılınan biri ise onun tarafından başkalarının aldatılmaması için (günahı) izhar etmek vaciptir. Bu yönde bir tasarruf, gıybet olmaz. Kâdî Abdülcebâr bu konuda Hz. Peygamber'in bir sözüne işaret eder. “İnsanların sakınması için fâsığın yaptığı şeyleri dile getirin.”

2.2. Fakat insanların aldatılması ve güvenlerinin istismarı söz konusu değilse açık açık dile getirmek câiz değildir mümkün olduğunca gizlenmesi gerekir.³³

³⁰ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 109.

³¹ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 108-109.

³² Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 108.

³³ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 109.

Kâdî Abdülcebbâr, bir insanın bildiği, tanık olduğu ya da bir sözü doğrudan işittiği durumların dışında bilmediği fakat bir başkasının haber vermesiyle öğrendiği sözleri dolaştırması halini de tartışır. Şu hâlde bir bilgisi olmadığı halde kendisine bir başkası tarafından iletilen haberlere karşı bireyin tutumu ne olmalıdır? Böyle biri öncelikle haberi kendisine iletenin durumunu dikkatle incelemelidir. O, güvenilmeyen, fısıklı açık olan biriye söylediği sözü kabul edip tasdik etmek câiz değildir.³⁴ Kâdî Abdülcebbâr, bir haber getiren kimsenin durumu hakkında Hucûrat suresinin 6. ayetini hatırlatır. “Siz Ey imana ermiş olanlar! Yoldan çıkmış biri size (yalan) bir haber getirirse, muhakemenizi kullanın, yoksa istemeden insanları incitir ve sonra yaptığınızdan pişman olursunuz.”³⁵ Kâdî Abdülcebbâr *Müteşâbihü'l-Kur'an ve Tenzihü'l-Kur'an*'da bu ayetin tefsirine yer vermez. Ancak kendisinden sonra Zemahşerî, fâsik birinin haberi karşısında alınması gereken tavrın ne olması gerektiğine işaret eder. Buna göre önce tevakkuf edilmeli yani durup düşünmeli, durumun izahı talep edilmeli ve hakikat ortaya çıkıncaya kadar fâsığın sözüne itimat edilmemelidir.³⁶

Peki haberi ileten kimse adalet sahibi ve dinine güvenilen biri ise bu durum nasıl izah edilebilir? Öncelikle bu kimse (haberinde) çok net olmayan ya da zannı gâlib üzere doğru olması muhtemel olan biridir. Kendisinden sakınılması gerekli olan şeyi haber verdiğinde haber verilen kimseyi kınamak, lanetlemek ya da insanlar arasında nümayişle söz etmek câiz değildir. Vâcib olan nasihat yoluyla ona söylemektir. Yani şu şahıs şöyle şöyle sözler iletti, şayet (sözünde) doğruysa Allah'tan sakın ve bir daha benzerine yönelme denilerek nasihat edilebilir. Kâdî Abdülcebbâr açısından emri-bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker'in şartları oluştuğunda yerine getirilmelidir. Aynı şekilde zannı gâlib söz konusu ise yine benzer tutum sergilenmelidir.³⁷ Buna göre iletilen haber, her halükârda insanlar arasında yayılmamalıdır. Habere karşı makul olan tutum gösterilmelidir. Haberin konusu bilindiğinde var olan hal kınanabilir, muhataba öğüt ve önerilerde bulunmak için de çaba sarf edilebilir. Burada Kâdî Abdülcebbâr, sağduyu üzere tavrın gözetilmesi gerektiğini vurgulamak ister. Olay ve olgulara kayıtsız kalmadan makul olan doğru tutumun gözetilmesini önerir.³⁸ Ne var ki yukarıda zikredildiği üzere burada fısıklı olan bir eylemin gizlenmesi ya da örtbas edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Öyleyse kötülüğe kayıtsız kalınmadan emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker ilkesi doğrultusunda hareket edilmelidir. Kötülük kınanmalı, kötülüğe engel olmak için gerekli olan tasarruflar yerine getirilmelidir. Çünkü kötülüğe kayıtsız kalmak birbiriyle ilişkili diğer kötülüklerin var olmasının da nedenidir. Zira münker'in ihmali iyiliğin sürekliliği için ciddi bir engeldir.

Peki giybetin varlığıyla oluşan olumsuz durumu tersine çevirmek için ne yapılmalıdır? Kâdî Abdülcebbâr'a göre giybeti yapılan şahsa giyabında konuşulan sözler ulaşırsa giybet eden kimse ondan özür dilemelidir. Çünkü bu durumda bir şekilde üzüntü meydana gelmiştir. Oluşan

³⁴ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-giybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 109-110.

³⁵ el-Hucûrat 49/6.

³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/366-367.

³⁷ Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-giybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 110.

³⁸ Açıklamanın örnekli izahı için bk. Ensârî, “Risâle fi-zenbi'l-giybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbâri'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî”, 110.

üzüntüyü telafi etmek için özür dileme ve böyle bir davranıştan ötürü pişmanlık gerçekleşmelidir. Ancak gıybeti yapılan şahsa konuşulan sözler ulaşmamışsa özür dilenmeyebilir ya da bir helalleşme gerçekleşmeyebilir. Çünkü gıyabında dile getirilen sözler ulaşmadığı için burada elem türünde bir his oluşmamıştır. Fakat nehyedilen bir fiile aykırı davranıldığı için fâil bu fiiline pişman olmalı ve benzeri bir davranışı tekrar etmemelidir.³⁹ Diğer taraftan Kâdî Abdülcebâr, geçişsiz (bireyle sınırlı kalan) bir günah ile geçişli (diğerine etki eden zarar) günah arasında farkın olması gerektiğini düşünür. Ona göre geçişli bütün günahlar kabih iken; her geçişsiz günah, isâet (kamusal suç) türünde değildir. Burada günahın bireyi aşarak bir başkasında yarattığı negatif etki, kınama ve cezanın kapsamını genişletmektedir. Örneğin, Allah'a inanmamak ya da namazı terk, geçişsiz bir kabih iken; katl, gasp, yalan, iftira, gıybet vb. fiiller kabih olması yanında geçişli bir (isâet) günahdır. Buna benzer günahlar, bireyle sınırlı kalmayan diğerine ya da kamuya sirayet eden günah türleridir. Genel itibariyle bu tür suçlara tazmin, bedel ve had gibi yaptırımlar bitişmektedir.⁴⁰ Dolayısıyla gıybet neticesinde bir şahsın onuru zedelenmişse saygınlığı yeniden sağlanmalı itiraf edilerek kendisinden özür dilenmeli telâfi edilmesi gereken durumların varlığı halinde gerekli tazmin yerine getirilmelidir.

Sonuç olarak bir toplumda gıybeti engel olmak için herkesin diğerleriyle konuşabileceği bir iklimin var edilmesi gerekmektedir. Bunun için tartışma adabı, eleştiri kültürü ve sosyal etkileşimin makul ölçütleri öğretilmeli, insanların yüz yüze konuşup tartışabileceği bir anlayışın inşâsına çaba sarf edilmelidir. Sosyal uyumu, barışı ve uzlaşmayı engelleyen bir davranış olan gıybetin yerine herkesin birbiriyle konuşabildiği ve sorunlarına çözümler üretebildiği bir zihniyet geliştirilmelidir. Bu sayede var olan sorunlara yerinde çözümler geliştirilebilir, insanın psiko-sosyal huzuru sağlanır, güvene dayalı samimi ilişkiler yerleşik hale gelir, kişiliği bozan konuşmalara maruz kalmak yerine, zihin daha yararlı alanlara yönlendirilerek kişisel ve toplumsal verimlilik artırılabilir. Sonuçta insan akıllı da gıybeti reddeder. Hiçbir insan, diğerinin itibarına zarar vermeyi doğru ve ahlakî bulmaz. Çünkü gıybet aynı zamanda insanın saygınlığını ve dürüstlüğü azaltan, karakterine ve ahlakî değerlerine olumsuz etki eden bir davranıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bir şahsın diğerinin arkasından duyduğunda hoşuna gitmeyeceği ve üzüleceği sözler sarf etmesi ciddi bir sorundur. Gıybet dinde yasak olan bir davranıştır ve bunun için dilin korunması emredilir. Çünkü gıybet, insanın haysiyet ve itibarına zarar veren davranışların başında gelir. Bu yönüyle bir şahsiyet bozukluğudur ve kişiliğin gelişimine engel teşkil eden anormal bir haldir. Gıybetin pek çok nedeni olsa da en yaygın sebebi insanların farklı sâiklerle bundan keyif duyuyor olmalarıdır. Özellikle rekabetçi ortamlarda kusur ve eksiklikleri arama ve araştırmaya

³⁹ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî-ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, thk. Muhammed Hıdr Nabha (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 14/309; Ayrıca bk. Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutaahhar el-Hillî, *Keşfu'l-murâd fî-şerhi teccidi i'tikâd* (Beirut: Müessesetü'l-A'lemiyi, 1988), 399-400.

⁴⁰ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhü'l-usûli'l-hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*, 2/54; Ayrıca bk. Sophia Vasalou, *Moral Agents and Their Deserts-The Character of Mu'tazilite Ethics* (London: Princeton University Press, 2008), 83-84, 107.

çok fazla rastlanmaktadır. Negatif yapısıyla gıybet, içerisinde bir menfaat olması mümkün olmayan gereksiz konuşmalardır. İnsanın adeta acizlik, kolaycılık ve zayıflığının dışavurumudur. Bu sebeple insanın zihnini bu türden menfi alışkanlıklardan arındırması benliğin gelişiminde önemli bir faktördür. İnsanlar arası ilişkilerde olumsuzluklara neden olacak bu davranışın dizginlenmesi ve kontrol edilmesi sosyal uyum için de son derece önemlidir. Gıybet, insan zihnini kirleten, insanlar arasında sosyal uyumu zedeleyen, yararlı olan iş ve faaliyetlere yoğunlaşmayı engelleyen ve zamanı değersiz kılan bir fiildir. Nitekim sürekli kötü diyaloglara maruz kalmak şahsiyeti ve ahlakı bozucu bir etkiye sahiptir. Bu nedenle fertlerin diğeriyle saygı ve sağduyu ölçüsünde konuşabileceği iklim var edilmeli ve bu durum içselleştirilmelidir. Zira his ve düşünceleri diğeriye doğrudan iletebilmek için gıybeti alışkanlık haline getirmemek doğru olan yaklaşım şeklidir. Çünkü birbirlerinin ardından konuşmayı alışkanlık haline getiren toplumlarda hata ve kusurların farkına varılması ve sorunlara gerçekçi çözümlerin üretilmesi mümkün değildir. İnsanların talep, şikâyet, eleştiri ve önerilerini cesurca dile getirebildiği toplumlarda ise zihinler nitelik olarak gelişebilir, zaman daha verimli kullanılabilir ve yararlı işlerin kapsamı artırılabilir. Ayrıca yetki sahiplerinin tasarrufları emr-i bi'l-ma'ruf nehyi ani'l münker ilkesi gereğince teftiş edilebilir, hata ve suç unsurları açıklanabilir ve gerekli şeffaflık ile hesap verebilirlik sağlanabilir. Dolayısıyla bu türden onarıcı ve yapısı tasarruflar gıybet kapsamında değildir. Diğer taraftan insanın onur ve saygınlığı her şeyin üzerindedir. Gıybet ise bu saygınlığı zedeleyici negatif bir eylemdir. Hatta insanın geleceğini etkileyebilecek düzeyde ciddi sorunlara yol açabilecek bir ahlâksızlıktır. Öyleyse insanların onurunu muhafaza etmek için bu davranış türünün günah olan gayri ahlâkî doğası vurgulanmalı, haklar nazariyesince doğru iletişimin koşulları bilinçlere yerleşmelidir.

Kâdî Abdülcebâr da gıybetin insanlar arasında nefreti besleyen doğasına işaret eder ve emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker ilkesi doğrultusunda bu davranıştan kaçınmanın gereğini özellikle vurgular. O, farklı tasniflerle gıybet olgusunu kısa risalesinde tartışmaya açar. Ona göre insanların iyi hasletlerinden söz etmek elbette gıybet değildir. Hatta bireyleri iyi ve yararlı olana teşvik için doğru bir tavidir. O, insanın kendi fiili olmayan, Allah'ın yarattığı nitelikler üzerinden sinsice konuşmaları ise gıybet kapsamında değerlendirir. Çünkü insanın kendi tercihi olmayan kusurları üzerinden gıybet etmek veya kınamak esasında yaratıcının fiilini kınamak ve sorgulamaktır. Fakat diğer insanları kaçındırmak için insanın kabih türünde fiillerini dile getirmek gıybet değildir. Emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker ilkesi gereğince diğer insanları kabihe karşı duyarlı hale getirmek, gıybet muhatap olan şahsa da nasihat ve önerilerde bulunmak doğru olan davranıştır. Ancak bir insanın kendine ait fiilini bir eksiklik ya da noksanlık izafesiyle konu edinmek gıybettir. Zira insanın diğeriye zararı olmayan tercihlerini kusurlu görmek ve hakkında konuşmak esasında insana yönelik saygısızlıktır. Sonuç olarak gıybet, insan hak ve onurunu ihlâl eden neden olabilecek bir fiildir. Bu nedenle Kur'an, gıybet yapmayı ölü eti yemeğe benzeterek insanın doğasına ve ilahî değerlere aykırı olduğunu ısrarla vurgular. Kâdî Abdülcebâr, gıybetin varlığı halinde muhataptan özür dilemeyi, saygınlığını iade etmeyi, telâfi koşulları oluşmuşsa gerekli yaptırımını yerine getirmeyi ve

benzeri bir davranışa tekrar yönelmeyip pişmanlık duymayı şart koşar. Çünkü hoş olmayan konuşmalarla oluşan üzüntünün zıddını var etmek ancak zararın izalesiyle mümkündür. Diğer bir ifadeyle tekrar sağduyu, huzur ve barışın tesis edilmesi gerekmektedir. Şu halde diğeriyle yüzleşebilen, makul ölçüde tartışabilen, özür dileyip hatalarını fark eden bireylerin olduğu toplumlarda şahsiyetin ve ahlakî gelişimin ideal düzeyde olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça / References

- Cürcânî, Seyyîd Şerîf. *Kitâbü't-Târifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Çağrı, Mustafa. "Gıybet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ensârî, Hasan. "Risâle fi-zenbî'l-gıybeti li'l-Kâdî Abdi'lcebbarî'l-Hemedânî'l-Mu'tezilî". *Mecelletü'l-Mesâr* 12/2 (2011), 105-110. <https://search.emarefa.net/detail/BIM-375567>.
- İbnü'l-Mutaahhar el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî. *Keşfu'l-murâd fi-şerhi tecüdi i'tikâd*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemiyi, 1988.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdilcabbar el-Esedabâdî. *el-Muğni fi-ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. thk. Muhammed Hıdr Nabha. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Kâdî Abdülcebbar. *Tenzihü'l-Kur'an anî'l-metâin*. Beyrut: Dâru'n-Nahzati'l-Hadîse, ts.
- Kâdî Abdülcebbar. *Müteşâbihu'l-Kur'an*. thk. Adnan Muhammed Zerzur. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.
- Kâdî Abdülcebbar. *Şerhu'l-usûli'l-hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*. çev. İlyas Çelebi. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2013).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da "Gıybet" Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2006), 51-70.
- Maraz, Hüseyin. *Mu'tezile'de Erdemli Arınma*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Mâverdü, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünya ve'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Muhsin, Necah. *el-Fikrî's-Siyasiyyi İndel-Mu'tezile*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1996.
- Râgıb el-İsfehânî. *ez-Zer'â ilâ mekârimi'ş-şer'â (İslâm'ın Ahlak İlkeleri)*, çev. Abdi Keskinsoy. Trabzon: Beşikçi Yayınları, 2003.
- Tahânevî, Muhammed Ali. *Mevsûatü keşşâfî istalahâtü'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dehrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Vasalou, Sophia. *Moral Agents and Their Deserts-The Character of Mu'tazilite Ethics*. London: Princeton University Press, 2008.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an-hakâik-i-ğavâmizi'l-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavviz. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.

Orijinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

"Kâdî Abdülcebbar'a Göre Gıybet" başlıklı makale, bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayını

organına gönderilmemiştir. / The article titled "Backbiting According to Qāḍī 'Abd al-Jabbar" was prepared in accordance with scientific research techniques and academic ethical principles, no falsification or distortion was made on the data, and it was not partially or completely plagiarized from another research. has not been sent to another media outlet for publication.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

“Kâdî Abdülcebâr’a Göre Gıybet” başlıklı makaleyle ilgili olarak diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir. / There is no conflict of interest with other individuals or institutions regarding the article titled " Backbiting According to Qāḍī 'Abd al-Jabbar".

İthaf / Dedication / إهداء

Bu çalışma, İsrail’in Gazze’deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail’in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail’in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel’s brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel’s attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تنتافي مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكماته

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür. / The study was conducted with an author.